

kých českých autorů je s dneškem nesrovnatelný. Specifické místo v této skupině zaujímali regionální autoři jako Jiří Mahen, Rudolf Těsnohlídek, Alois a Vilém Mrštíkovi či Gabriela Preissová. Kolik podobných adaptací vzniká dnes? Skutečně jsou dnešní scenáristé kvalitnější než tito autoři? Vznikaly také inscenace o významných historických osobnostech regionu (např. Gregor Johann Mendel, Jan Amos Komenský, Prokop Diviš). A dnes? Snad se shodneme na tom, že strážmistr Harazím takovou osobností není.

Když je řeč o regionech, tak brněnské studio se již od samého počátku snažilo, aby se na jeho dramatických pořadech podíleli regionální tvůrci, což bylo ostatně i jedním z důvodů jeho vzniku. Současný stav je takový, že hlavní tvůrčí profese, tedy scenárista, režisér, představitelé hlavních rolí, kameraman či střiháč, jsou u naprosté většiny dramatických pořadů obsazeny tvůrci z Prahy. Lze pak o takovém pořadu mluvit jako o brněnském? Formálně ano, požadavek zákona⁵ bude nakonec naplněn, ale podle mne jen pomocí prostého účetního triku – my vám pošleme peníze, vy si připsíte pár hodin původní tvorby a my si pak peníze zase odvezeme v podobě honorářů. Nechtě prosím tato má poznámka není vnímána jako láterení zakomplexovaného Moraváka na adresu zjištěných Pražáků – za tohle Pražáci nemohou, významný podíl na tom nese samotné brněnské studio a jeho zaměstnanci, kteří již na ambici podněcovat a prezentovat regionální kulturu a tvůrce dávno rezignovali. Ale uvidíme, třeba poté, co se studio přestěhuje do kukuřičných lánů za městem, bude mít k regionu blíže.

Kdybych byl mimozemšťan, který se rozhodne zabít nudu mezihvězdného prostoru a nekonečnost vesmíru porovnáním normalizační a dnešní dramatické tvorby brněnského studia, mohl bych snadno dospět k závěru, že v období normalizace byla brněnská produkce obdivuhodně rozsáhlá a rozmanitá, že prezentovala i rozvíjela kulturní tradice národa i regionu, že soustavně spolupracovala se současnými „netelevizními“ tvůrci, že věnovala výjimečnou pozornost dětem a mládeži či pravidelně obracela pozornost k problémům obyvatel s nižším socioekonomickým postavením, tzv. příslušníkům dělnické třídy. A že s nástupem tzv. demokracie toto úsilí zcela opustila.

Jenže já nejsem mimozemšťan a vím, že je to všechno složitější. Vím, že mnou zkoumaný vzorek byl velmi omezený – jen na dramatické pořady a pouze na jedno regionální studio –, vím, že to byla úplně jiná doba, že neexistovala ani komerční, ani nová média, že se na celém světě změnila podoba televizní dramatické tvorby i divácké návyky, že byla nevolnost, že obraz normalizační společnosti v televizní tvorbě není skutečná normalizační společnost, ale jen iluze o ní, že hovořím jen o tématech, ale nikoli o kvalitě jejich zpracování, nebo že klasická literatura i dětská tvorba byla pro mnohé tvůrce jedinou slušnou oblastí realizace, protože k současnosti se vůbec nedalo vyjadřovat bez lži a přetvářání.⁶

To všechno vím, ale přesto jsem chtěl přestavit i tento „obraz normalizační společnosti v dramatické tvorbě tehdejšího brněnského studia Československé televize“. Možná to k něčemu bude. Třeba k tomu, aby za padesát let mohl nějaký jiný mimozemšťan dospět k závěru, které budou pro dnešní ČT příznivější.

5 „Podíl vysílání televizních studií na celostátních vyládacích okruzích musí činit minimálně 20 % celkového vyládacího času České televize v měšicím úhrnu“, viz §12 odst. 4 zák. 483/1991 Sb.

6 K tomuto výtku je třeba doplnit, že tento text vznikl v září 2013, tedy v době, kdy v České televizi dosud nebyly uvedeny téměř žádné dramatické pořady, vzniklé po změně vedení ČT v roce 2011. Podobu premiérových dramatických pořadů uvedených na konci roku 2013 a začátku roku 2014 svědčí o tom, že v ČT proběhly pozitivní změny.

Československá televize a její role v procesu politické změny 1989

Milan ŠMÍD

Zkoumání účinků masové komunikace je věcným i vědním tématem mediálních výzkumů, které se snaží vypátrat, jak velkou moc a sílu mají sdělení masových médií při působení na vědomí, postoje a chování veřejnosti.¹

Výzkum a teorie účinků masových médií procházely několika fázemi, přičemž v první polovině 20. století, až do konce druhé světové války, převládala teorie všemocných médií. Po druhé světové válce nastoupila druhá fáze, v níž došlo k vystřízlivění podloženému četnými výzkumy, jež poukazyvaly na to, že média nejsou všemocná, protože účinky masové komunikace narážejí na predispozice recipientů, včetně jejich ochoty vystavit se působení komunikovaného sdělení. Třetí fázi výzkumu a teorii mediálních účinků odstartovaly studie publikované po roce 1970, které odmítly názory o „impotenci médií“, zdůraznily význam, jímž média ovlivňují agendu společenského diskursu, a přinesly přesvědčivé důkazy o účincích masové komunikace v dlouhodobě časové perspektivě.

Zatímco u rutinních událostí a záležitostí, jež se dotýkají každodenních problémů, spotřebitelského chování, postojů ke kulturním a politickým otázkám, jsou účinky masové komunikace limitované, protože narážejí na již zafixované hodnotové vzorce jejich recipientů, u mimořádných událostí, velkých krizí, přírodních i sociálních katastrof s masovým dosahem, jež se dotýkají základních existenčních problémů lidí, se účinky sdělení masových médií téměř vyrovnají těm, které předpokládala teorie všemocných médií.

Události, které se v Československu odehrály v listopadových dnech roku 1989, spadaly do kategorie událostí mimořádných. Jejich průvodním jevem bývá silný zájem veřejnosti, prováděný nadprůměrným vystavením se vlivu masové komunikace, a je u nich také velká pravděpodobnost ovlivnění postojů komunikovaným obsahem.

Zásah policie a pohotovostních jednotek, které brutálně potlačily pokojnou studentskou demonstraci 17. listopadu 1989, uvedl do pohybu řetěz událostí, jež vyvrcholily politickou změnou. Původní protesty studentů a divadelníků proti policejnímu zásahu přerostly na masových demonstracích v protesty proti vládnoucímu režimu. Opozice, zformovaná do Občanského fóra, se 22. listopadu připojila k výzvě studentů zahájit dvouhodinovou protestní generální stávku, vyhlášenou na 27. listopadu.

Byl to riskantní krok a vládnoucí režim doufal, že se lidé k výzvě nepřipojí. Naděje na neúspěch stávky nebyla nereálná, neboť konzervativní venkov nebyl dostatečně informo-

1 Uvedený text je rozšířenou verzí příspěvku proneseného na konferenci AUTOR-VIZE-MEZE-TELEVIZE. Vychází ze studie *Česká média a její role v procesu politické změny roku 1989* [cit. 12.2.2015]. Dostupné z: <http://www.louc.cz/pril01/1listopad.pdf>.

ván, a u dělnických profesí se navíc dala očekávat nedůvěra k iniciátorům stávky (studenti, divadelníci, intelektuálové). Opatrně vyčkávala i střední generace, poučená zkušeností z roku 1968. Lidé, kteří se angažovali během Pražského jara, na to později dopltili. Úkolem dne bylo přesvědčit k účasti na stávce váhající většinu, která s režimem sice nesouhlasila a změnu si přála, ale zároveň vyčkávala, jak to všechno dopadne.

Autoři knihy *Čtyři teorie tisku* z roku 1956 – Siebert, Peterson, Schramm – definují vedle dvou protichůdně vyhraněných teorií tisku (autoritářské a liberální) i další dvě teorie, formující mediální systémy (teorii sociální odpovědnosti a sovětskou komunistickou teorii jakožto specifický případ teorie autoritářské). Popis některých rysů této teorie se i po třiceti letech hodil na situaci v Československu, a to především proto, že „*masové komunikace jsou využívány instrumentálně, to jest jako nástroje státu a Strany. [...] jsou využívány jako nástroje k prosazení jednoty uvnitř státu, [...] jsou nástrojem zjevné pravdy pro masy*“, tj. sdělují občanům, jak mají vnímat události, které se kolem nich odehrávají.²

Čeští a slovenští občané si po zkušenostech s autoritářskými a totalitními režimy sice uchovali schopnost vytvářet si svůj vlastní názor nezávisle na obsahu, který jim nabízel a nadále signálem, podle něhož usuzovali, jak se strana a vláda zachová v různých situacích a jakou míru svobody jim, jakožto občanům, poskytne.

Hlavní zpravodajská relace ČST – *Televizní noviny* – byla v prvních dnech víceméně loajální režimu i vládě.³ Na jedné straně reportáž Jiřího Hrabovského v *Televizních novinách* v pondělí 20. listopadu nezamířela fakt, že se během dne na Václavském náměstí a v ulicích shromáždily desítky lidí a objevila se i hesla odražející nespokojenost s vládou (kritika KSČ byla ještě tabuizovaným tématem), ale na straně druhé se zdůrazňoval klidný a pokojný průběh spontánních shromáždění a celá záležitost byla prezentována jako reakce na pochybení policie, proti němuž protestují studenti a umělci. O aktivitách opozice a nově založeného Občanského fóra ještě nepadlo ani slovo.

Televizní zpravodajství se uchýlilo k metodě, která by se dala popsat jako „nenapadnutelný popis události“, tj. nenapadnutelný ze strany nadřízených orgánů v tom smyslu, ignorování a sdělováním faktům chyběly souvislosti.⁴

Protesty proti pátečnímu zásahu policie a obecné vzrušení umocněné slávou o mrtvém studentovi, které se zmocnilo široké veřejnosti, se přenesly nejen do redakcí novin, ale i do redakcí státní Československé televize a Československého rozhlasu. Již v pondělí 20. listopadu začaly na těchto pracovištích vznikat první skupiny, jejichž protesty reagovaly na události předchozích dnů.

2 SIEBERT, Frederic S., PETERSON, Theodore, SCHRAMM, Wilbur. *Four Theories of the Press*. Chicago - London: University of Illinois Press, 1956. „Mass communications are used instrumentally – that is, as an instrument of the state and the Party [...] They are used as instruments of unity within the state and the Party [...] They are used as instruments of state and Party revolution.“

3 Podle ústního svědectví tehdejšího zástupce šéfredaktora TN Martina Švehly, získaného autorem textu v neděli 19. a v pondělí 20. listopadu připomínal končící edici této hlavní televizní relace ústřední ředitel Libor Batrla, který do redakce přicházel většinou v poradě na ÚV KSČ.

4 ŠÁMAL, Zdeněk. *Analýza televizního zpravodajství v listopadu a prosinci 1989*. Praha, 1990. Diplomová práce, FSV UK, s. 32. „Začínalo splácení dluhu vynucené poplatností vládnoucí straně. Nebylo možné zkrátka ukázat realitu ve všech jejích souvislostech, protože většina těchto souvislostí ležela mimo zónu, která byla televizí vymezená jako povolená.“

V úterý 21. listopadu dopoledne svolal dělnský výbor ROH přenosové techniky Československé televize v Praze své členy do garáží na nádvoří objektu Kavčích hor. Shromáždění odborářů jednalo o protestní rezoluci a zároveň zformulovalo několik požadavků na ústředního ředitele ČST. Kromě zveřejnění protestního dopisu – přijatého celozávodní odborovou organizací – v *Televizních novinách* to byl i požadavek „pravdivosti, úplnosti a objektivity televizního zpravodajství“. Pozvaný ústřední ředitel ČST Libor Batrla, který se na shromáždění dostavil, uvedený požadavek odmítl, a navíc zpochybnil oprávněnost odborářů přenosové techniky vystupovat jménem všech pracovníků Československé televize.⁵

Na tuto námitku se dostavila rychlá a okamžitá reakce. Během několika hodin odboráři zmobilizovali účast z dalších pracovišť a téhož dne odpoledne se v garážích shromáždily stovky lidí, reprezentující všechny televizní profese.⁶ Mezitím byla v garážích instalována přenosová technika, která vnitřními rozvody přenášela průběh mitek na další pracoviště na Kavčích horách, na Plodínovou burzu na Gorkého (dnes Senovážné) náměstí a do Městanské besedy ve Vladislavově ulici. Později také stálou přenosovou trasou do studií v Mlýnské dolině v Bratislavě.

Při dalším jednání se zástupci vedení odborářů částečně uspěli – získali slib, že jejich rezoluce bude odvysílána ve večerním zpravodajství. Ve středu 22. listopadu se shromáždění v garážích sešlo už v osm hodin ráno a vyslovilo nespokojenost se způsobem, jímž *Televizní noviny* informovaly veřejnost o událostech v Praze, a s tím, jak citovaly prohlášení zaměstnanců ČST. Přítomní shrnuli své požadavky do několika bodů⁷ a v deset hodin dopoledne se jejich pověřený zástupce sešli s delegací vedení ČST. S osmi zástupci z „garáží“ jednal náměstek ústředního ředitele, výrobní ředitel, šéf techniky, zástupce sekretariátu ředitele a šéfredaktor mládežnické redakce. Přestože vedení ČST nedokázalo jasně reagovat na předložené požadavky, zástupcům z „garáží“ se podařilo vynutit si souhlas s výjezdem přenosových vozů na Václavské náměstí.

Hlavním nátlakovým argumentem revolujících zaměstnanců byla hrozba stávky, již se vedení ČST snažilo vyhnout – uvědomovalo si totiž, že vypnutí televizního programu by jen přililo oleje do ohně výbušné a nepřehledné situace. Ve středu 22. listopadu proto vedení začalo manévrovat a nabízet drobné ústupky, aby tuto hrozbu odvrátilo. Tím lze vysvětlit souhlas s výjezdem přenosové techniky na Václavské náměstí, stejně jako souhlas s tím, že přenos se dostane do odpoledního, ne příliš sledovaného vysílání mládežnického magazínu *Kontakt* na druhém programu ČST.⁸

Skutečně, během odpoledne se v prvních sedmdesáti minutách živého vysílání pořadu *Kontakt* objevily čtyři asi dvouminutové vstupy z Václavského náměstí s účastníky demonstrace. Samotná demonstrace ovšem tvořila jen kulisu těchto rozhovorů a diváci neměli možnost seznámit se s jejími projevy, pronášenými z balkonu budovy Me-

5 GARŽ OF ČST – *Informační zpravodaj ČST Praha*. Praha: Občanské fórum ČST Praha, 29. 12. 1989, č. 5.

6 Informační zpravodaj *Garž OF ČST* (č. 6) uvádí: „Krátko poté byla ukončena první garáž, která se na počátku účastnila cca 100 zaměstnanců a na závěr ji bylo téměř 2 000.“ Tento údaj je třeba brát s rezervou, protože počet zaměstnanců pražského studia ČST se pohyboval kolem 4 500 lidí, tj. v garážích by musel být téměř každý druhý zaměstnanec, což je nepravděpodobné. Z obrazové dokumentace lze ovšem odhadnout, že počet účastníků mohl překročit tisícovku.

7 V bodu 34 informačního bulletinu *Garž OF ČST* (č. 6) jsou uvedeny takto: „a) zveřejnění nejdůležitějších zpráv a prohlášení studentů, divadelníků, OF, vývěrníků, pana kardinála Tomáška, nár. um. Rudolfa Hrušínského, b) objektivní zpravodajství z Prahy, c) odvysílání záberů FAMU ze 17. 11. 89 z Nár. třídy, d) informovat pravdivě o reakci zahraničního tisku na dění v ČSSR. Pokud se tak nestane, nastoupí ČST dne 27. 11. 89 do stávek.“

8 *Stúdio Kontakt* bylo pásmo pořadů pro mládež, živě moderované ze studia, jímž v 15:30 zahajoval své odpolední vysílání druhý program ČST. V roce 1989 se vysílalo zpravidla třikrát týdně.

lantrichu. Když ve čtvrtém vstupu začali dva dělníci otevřeně kritizovat vládu, přítomný zástupce šéfredaktora živě vysílání z Václavského náměstí přerušil.⁹

O den později (ve čtvrtek 23. listopadu) se na čtvrtém shromáždění v garážích konstatovalo, že vedení splnilo požadavky zaměstnanců ČST jen částečně. Spolu s další hrozbou stávky shromáždění opět zformulovalo a zdůraznilo své požadavky – vysílat z Václavského náměstí celý průběh demonstrace od 16:00 do 18:00 a nikoli jen nějaké rozhovory; dále zařadit do vysílání dokument FAMU o průběhu demonstrace 17. 11. 1989. První přenos z Václavského náměstí se však ani tento čtvrtek ještě nevyšílal. Stálý tlak „garáž“ na vedení ČST ovšem zaznamenal další úspěch. Jejich zástupci kritizující zpravodajství *Televizních novin* dostali možnost být přítomni jeho přípravě a vyjadřovat se k jeho obsahu.

Jestliže čtvrté zpravodajství ČST rozšířilo „zónu povoleného“, stalo se tak nejen díky rostoucímu tlaku veřejnosti – protestující na náměstích velkých měst i před televizními budovami na Kavčích horách –, ale i díky přítomnosti „pověřených pracovníků ČST“, „gažem“ nominovaných v redakci *Televizních novin*. Ve čtvrtek 23. listopadu se také změnilo postavení Československé televize a Československého rozhlasu. Po téměř dvacetiletém podřízení těchto státních médií aparátu KSČ byla odpovědnost za jejich provoz předána oficiálnímu zřizovateli, tj. předsednictvu vlády, jmenovitě jejímu místopředsedovi Matěji Lúčanovi.¹⁰

Zatímco ústřední ředitel ČST Libor Batrla ještě v pondělí projednával vzniklou situaci v budově ÚV KSČ, kde zasedalo předsednictvo ÚV KSČ, ve čtvrtek už jednal s místopředsedou vlády Lúčanem. O výsledcích svého jednání pak večer promluvil v *Televizních novinách*. Nejprve dementoval informaci, že ho Matěj Lúčan nahradil ve vedení: „*Jsou to dezinformace. Není to pravda, dále řídím Československou televizi.*“

Kromě toho ředitel Batrla vyvracel zprávy o obsazení ČST policií: „*[...] pokud jde o obsazení televize bezpečností, není to pravda. Požádal jsem jen o výpomoc Obvodní oddělení SNB v Praze 4 při ostraze vchodů, kterými se do televize snaží vstoupit různí lidé, kteří s televizí ani s programem nemají nic společného.*“¹¹

Přítomnost delegace revolučních televizních pracovníků ve zpravodajské redakci nemohla neovlivnit konečnou podobu *Televizních novin*. Ve čtvrtek ještě začínaly oficiálním setkáním generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše s horníky, ale obrazová zpráva z Václavského náměstí už informovala o tom, že se zde shromáždilo „dvě stě tisíc lidí všech věkových kategorií, kteří přišli, jak nám sami řekli, podpořit požadavky stávajících studentů“.¹² Komentář sice jednotlivé řečníky ještě nejmenoval, ale již se obecně zmínil o kritickém obsahu jejich projevu.

Rozhodně převratný byl ovšem způsob informování o návštěvě vedoucího tajemníka Městského výboru KSČ Miroslava Štěpána ve vysocanském závodě ČKD Lokomotivka.

9 Muž, který se představil jako Honza Lexa z inženýrských a průmyslových staveb, dvacet let člen KSČ, na otázku reportéra odpověděl: „Tak jak to bylo za Duška, za vlády Smrkovského, tak bych si to představitel i teď. Všechno je to obrácené, než mě byl [...] Už nám zase lízu. My nejme žádné loutky, my jsme jenom lidé. Nás nemůžou pořád vodit na provázku.“ Záznam vystoupení je zachráněn v dokumentu České televize z roku 2007, nazvaném *Doopravdy* (cit. 14.2.2014). Dostupné z: <http://www.ceska-televize.cz/porady/10166650926-poprve/20756226867>.

10 SPÁČILOVÁ, Míra. Televize v rukou vlády? Svobodné slovo. 24. 11. 1989, s. 5.

11 ŠAMAL, Z. Analýza televizního zpravodajství, s. 51.

12 DVOŘÁK, Jan. Týden, který obrátil televizi. Praha 1999. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd, s. 28.

Tato návštěva byla součástí Štěpánovy politické aktivity před nadcházejícím plenárním zasedáním ÚV KSČ, kterou se snažil vzbudit dojem politika, jenž má podporu v širokých vrstvách společnosti. Miroslav Štěpán přednesl ve Vysocanech projev ke shromážděným dělníkům, ale setkal se s projevy nesouhlasu, s pískáním a skandováním hesel.

„Vypískání Štěpána“ se stalo zpravodajskou událostí čtvrtka, kterou exkluzivně zprostředkovalo televizní zpravodajství, i když mělo jinou podobu, než jaká se dnes objevuje v historických dokumentech nebo záznamech videa na YouTube.¹³ V televizní reportáži se totiž neobjevila závěrečná část projevu, v níž po větě, že „o prezidentském nebudou rozhodovat děti“, následoval pískot a skandování, které Štěpánův projev ukončilo. Nicméně ve vysílání sestřižené verzi je Štěpánův projev na jednom místě přerušován voláním po demisi, zpočátku ještě neadresným. Divák se tedy mohl dozvědět, že přijetí Štěpánova projevu nebylo přátelské. Fakt vypískání se navíc objevil i v rozhovoru s jedním „proteřvolučním“ účastníkem shromáždění: „*Myslím si, že nějakou stávkou nic nedosáhneme: tady jsem nesouhlasil, když třeba tady lidi doslova vypískali prvního tajemníka. Měli ho nechat říci názor a potom teprve reagovat.*“

Zpráva o tom, že „ČKD vypískali Štěpána“ se na veřejnosti okamžitě rozšířila rychlostí blesku.¹⁴ Dosavadní tabu, které chránilo funkcionáře KSČ a vládní představitelé před jakoukoli kritikou, padlo. Ve čtvrtek 23. listopadu se ČST zbavila nálepky ze sloganu „Československá televize lže, jako když Rudé právo tiskne“. Ještě stále však nebylo rozhodnuto, zda je tento proces nezvratný.

Rozhodnout o tom, jak bude vládnoucí režim reagovat na probíhající události, se mělo na mimořádném zasedání ústředního výboru KSČ, které se konalo v pátek 24. listopadu v budově Vysoké školy politické ÚV KSČ ve Vokovicích. Situace v médiích, a především v Československé televizi, byla častým námětem zdejších diskusních příspěvků. Jejich obsah odrážel bezradnost tehdejší politické elity, konfrontované s reálnými problémy společnosti a s požadavky masového opozičního hnutí. V návrzích jak znovu získat kontrolu nad vysíláním Československé televize se střetávaly dva přístupy: Jeden volal po užití síly (ministr obrany Milán Václavík, Vasil Biľak, Miroslav Zavadil), jiní členové ÚV KSČ doporučovali politické řešení (Josef Říman, Lubomír Štrougal, Ondřej Šaling a další).

Přestože ministr obrany Milán Václavík navrhoval silové řešení („já nevolám tady po žádném krveprolití, já navrhuji, aby jednoznačně byla přijata opatření ke sdělovacím prostředkům. Jakakoli, jestliže ne po dobrém, tak po zlém, ale tyto sdělovací prostředky jim vřít z rukou.“),¹⁵ mimořádné plénum ÚV KSČ se nakonec rozhodlo pro politické řešení, spojené s rezignací starého a plnou nového vedení KSČ.

13 Miroslav Štěpán tehdy prohlásil: „V žádné zemi, ani v socialistické, ani v kapitalistické neexistuje to, aby patnáctileté děti určovaly, kdy má odejít prezident, nebo kdy má přijít a kdo jím má být, na což shromáždění reagovalo pískotem a skandováním. Nejsme děti.“ viz video Miroslav Štěpán – nejsme malé děti (cit. 20.9.2012). Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=YzCCEah6-w>.

14 Michal Horáček v knize *Jak pískaly lodi* popisuje svou zkušenost následovně: „[...] pátek 24. listopadu, 01:10 [...] Telefonátem s Michalem jsem vzbudil manželku. V televizi dnes mluvil generál Václavík, bylo to husy? povídá. Ukazovali taký Štěpána, jak mluví k dělníkům v ČKD. „A co? Nic. Vypískali ho.“ „Čeče? Vypískali.“ „A to bylo v televizi? Jak jinak bych to věděl? Copak můžu někam chodit, když jsi pořád pryč?“ viz HORÁČEK, Michal. *Jak pískaly lodi*. Praha: Ex libris, 1990, s. 111.

15 *Poslední hurá*. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989. Praha: Nakladatelství CESTY, 1992, str. 70.

V pátek se mezitím splnil další požadavek „garáží“ – večer po osmé hodině ČST odvysílala sestřih materiálů FAMU o brutálním zásahu bezpečnostních sil, namířenému proti demonstrantům na Národní. Odpolední přenos z demonstrace na Václavském náměstí, na níž se den předtím odváží promluvit i představitelé stran Národní fronty – Jan Škoda a Richard Šachr – a na níž v pátek vystoupil symbol poraženého Pražského jara 1968 Alexander Dubček, se však do vysílání opět nedostal. Ale přenosová technika byla v ulicích, a navíc se na Pražském hradě připravoval plánovaný sobotní přímý přenos z oslavy kanonizace Anežky České. Bulletin *Garáž OF ČST* k popisu pátečního odpoledne připojuje: „Celkově velké riziko!“ pramenící z nejistoty, jak dopadne probíhající jednání ÚV KSČ, a z toho, zda se proti zaměstnancům Československé televize a Československého rozhlasu nerozhodne policie a vojenská akce *Vina*, o jejíž přípravě existovaly četné náznaky.

Když ČTK v pátek 24. listopadu večer zveřejnila informaci o demisi vedení KSČ v čele s generálním tajemníkem Miloušem Jakešem, bylo jasné, že vládnoucí garnitura nemá odvahu ani sílu zakročit proti opozici a médiím mocensky. Média již tehdy jednala zcela samostatně, bez jakýchkoli ohledů na své někdejší kontroly z FÚTI a nadřízené z ÚV KSČ. Jejich zpravodajství a postoj k událostem vycházel výhradně ze situace uvnitř redakcí, kde získali naprostou převahu stoupenci opozičního hnutí, reprezentovaného Občanským fórem.

Z deníků to bylo jen *Rudé právo* a některé krajské listy, které projevovaly zdrženlivost tože o tom referovala jiná média. Československá televize nezapomínala na svou povinnost podat svědectví o všech aktuálních událostech a natočila noční tiskovou konferenci, na níž člen sekretariátu ÚV KSČ a šéfredaktor *Rudého práva* Zdeněk Hoření informoval domácí a zahraniční novináře o závěrech plenární schůze.¹⁶ Záznam této tiskové konference, která skončila v sobotu kolem čtvrté hodiny ráno, se pak vysílal téhož dne po polední, zatímco celé dopoledne (od 9:46 do 12:10) ČST přenášela pontifikální mši na počest kanonizace Anežky České. Popolední záznam z tiskové konference doplnil šestiminutový vstup z Paláce kultury, kde probíhal aktiv pražských komunistů, a téměř půlhodinový záznam z tohoto shromáždění, včetně vystoupení nově zvoleného generálního tajemníka ÚV KSČ Karla Urbánka.¹⁷

Vedení ČST bylo již zcela v defenzivě a ocitlo se ve věku událostí. Svědčí o tom jeho souhlas s vysíláním přímého přenosu manifestace, organizované Občanským fórem na Letenské pláni. Tento souhlas ovšem nepřišel od ústředního ředitele Libora Batrlý, ale od jeho náměstků – Jiřího Fera a Ivana Manna.¹⁸ Technika odjela na Letnou ve 12:30, přenos reprezentované ústředním ředitelem Liborem Batrlou a jeho náměstkem Ivanem Mannem později kývlo i na požadavek Stávkového výboru, aby o programové politice ČST rozhodoval samosprávný orgán, tzv. Ústřední programová rada.¹⁹

16 Plenární zasedání ÚV KSČ skončilo v časných ranních hodinách (v 1:40) 25. listopadu. Tisková konference v hotelu Forum začala před třetí hodinou. Členové ÚV KSČ Zdeněk Hoření a Jan Růžek nebyli ochotni ani schopni sdělit zahraničním novinářům jediný detail o probíhajícím zasedání, ani o postojích jednotlivých členů. Zastítovali se jen oficiálními dokumenty, na což jeden ze zahraničních zpravodajů nazořobeně reagoval slovy: „To jste nás lželi, drželi do tri hodín do rána, abyste nám řekli, že nám nic neřeknete.“ (parafráze). Průběh tiskové konference je zachycen v 3. díle pořadu ČT *Jak šly dějiny – sáňetová revoluce z archivu ČST* vysíláném poprvé 17. listopadu 2004. [cit. 14.2.2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelivize.cz/porady/10732514006-jak-sly-dejiny-sanetova-revoluce-z-archivu-cestke-televi-ze/21441103344117/video/>

17 Zprávy o sobotním vysílání s časovými údaji uvedl v roce 2004 Interní informační bulletin INFO ČT; viz *Jak šly dějiny – záznamy zpravodajství a přímých přenosů ČST ve dnech 22.–26. listopadu 1989*. Praha: ČT, 2004, s. 13–18.

18 SPÁČILOVÁ, Mirka. Obrazovka se nedá. *Svobodné slovo*. 27. 11. 1989, s. 6.

19 Ústřední programová rada se skládala z patnácti zástupců „garáží“ a redakcí. Od 30. listopadu zasedala v počtu 26 lidí; viz ŠÁMAL Z. *Analýza televizního zpravodajství*, s. 105.

Průběh víkendových přenosů z Letenské pláně (25. a 26. listopadu) je dostatečně znám, dochovaly se jejich kompletní záznamy. Sobotní manifestace se zúčastnili i poutníci z venkova, kteří do Prahy přijeli na oslavy kanonizace Anežky České. V sobotu večer, po *Televizních novinách*, vystoupil na obrazovce nově zvolený generální tajemník ÚV KSČ Zdeněk Urbánek s dvanáctiminutovým projevem, který později v plném znění otisklo *Rudé právo*. Po desáté hodině večer téhož dne se ze studia *Televizních novin* vlnil mimořádný pořad *Na aktuální téma*, v němž se na obrazovce poprvé oficiálně objevil Václav Havel. Tento fakt zmiňují všechny historické publikace, ale zapomíná se na další účastníky večerního vysílání. Kromě Václava Havla, který vystupoval za Občanské fórum, promluvil k televizním divákům i tajemník ČSSS Jan Škoda, ředitel Prognostického ústavu ČSAV Valtr Komárek a další představitelé veřejného života, převážně členové KSČ, mezi nimiž byl i filmový režisér Václav Vorlíček nebo známý komentátor *Televizních novin* Jiří Jambor.²⁰ Současná historiografie zmiňuje pouze Václava Havla a Jana Škodu, jejichž vystoupení byla později publikována v denním tisku, zatímco na ostatní zapomíná. Překvapivé je to hlavně u Valtra Komárka, neboť právě televizní vystoupení v pátek 24. listopadu (pořad *Sondy* na druhém programu) a v sobotu 25. listopadu katapultovala jeho popularitu do výšek, jež předčila popularitu Václava Havla, s jehož osobností se široká veřejnost teprve seznamovala.

Další víkendová manifestace na pražské Letenské pláni, tentokrát v neděli 26. listopadu, překonala svým rozměrem manifestaci sobotní – počet účastníků se odhadoval na 800 tisíc. I tuto manifestaci v přímém přenosu vysílala Česká televize, a to s komentátory Milanem Tománkem a Jiřím Hrabovským. Na improvizovaném setkání Občanského fóra se zástupci vlády v pražském Obecním domě v neděli ráno se dohodlo, že plánované jednání shromáždění na Letné osloví také premiér Ladislav Adamec. Jeho projev, jak známo, se nesetkal s kladným ohlasem, ale opozice díky němu opět posílila svou pozici ve vztahu veřejnosti ke generálnímu stavce. Přesvědčila totiž veřejnost o své síle a legitimitě – potvrdila je přítomnost premiéra. Opozice si ovšem stále nebyla jistá, zda nedojde k zásahu proti televiznímu vysílání či k provokaci ze strany Bezpečnosti. Svědčí o tom záznam z dopoledního jednání v Obecním domě, při němž zástupce OF žádal premiéra Adamce o garanci bezproblémového zajištění televizního přenosu z události.²¹

Ve dnech 23. – 27. listopadu se Československá televize stala aktivním činitelem politického vývoje, o jehož vlivu na průběh událostí nepochybuji žádné historické prameny z tohoto období. Právě chování Československé televize, dosud řízené a kontrolované státem, přineslo váhající lidem v celé republice poselství o tom, že režim je příliš slabý na to,

20 V pořadu *Na aktuální téma*, který se vysílal ze záznamu a redakčně jej zpracoval Martin Švehla, vystupoval prof.

Vladimír Dulák – lékař Ústřední vojenské nemocnice, předseda České kardiologické společnosti, člen KSČ (za valky zdravotníků i čs. armádního sboru v SSSR); ing. Jan Prádl – místopředseda Městského výboru KSČ, člen KSČ (od roku 1995 ředitel finanční divize podniku Sazka); Václav Havel – dramatik; doc. Václav Vorlíček – filmový režisér, člen KSČ; dr. Jan Škoda – předseda ČSS; Valtr Komárek – ředitel Prognostického ústavu ČSAV, člen KSČ; Jiří Jambor – komentátor ČST, člen KSČ (v listopadu 1989 ve funkci šéfredaktora HRPZ ČST); dr. Jan Mířovský – Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, člen KSČ. Viz zpráva o vysílání dne 25. listopadu 1989, zdokumentovaná Danielem Růžičkou, kontak: daniel.ruzicka@ceskatelivize.cz.

21 HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dějin*. Praha: OK Centrum, 1991, s. 18. „Jitřinský: Já mám k tomu dvě poznámky.

Z tohoto hlediska by bylo dobré, kdyby odpovídali manifestace byla vysílána televizí i rozhlasem. První. Druhá věc: my bychom měli přání na pana předsedu vlády, aby se sešlo, že nebudou žádné provokace ze strany Bezpečnosti. V posledních dnech, jich byla řada. Adamec: Jedno vám můžu zajišťit, televize to vysílá buď! Provokace, bolužet, to můžeme společně organizovat, aby nebyly.“

aby potlačil jejich svobodnou vůli, kterou mohou projevit účastí na generální stávce. Toto poselství bylo stejně důležité jako možnost na vlastní oči, v přímém přenosu, zhlédnout představitele opozice a masovou účast několika set tisíc lidí na Letné.

Jak už bylo řečeno, listopadové události roku 1989 spadaly do kategorie událostí mimořádných. Jejich průvodním jevem bývá silný zájem veřejnosti, provázený nadprůměrným vystavením se vlivu masové komunikace (*communication exposure*), a je u nich také velká pravděpodobnost ovlivnění postojů komunikovaným obsahem.

Tuto skutečnost si – vědomě či podvědomě – uvědomovaly obě strany společenského konfliktu, které soupeřily o prosazení svých politických koncepcí. Síly odporující změnám se snažily potlačit informace o veřejných projevech nespokojenosti a masové podpoře požadavků Občanského fóra, pokoušely se zabránit jejich šíření mimo Prahu a velká města. Ale na druhé straně zde byla snaha tuto informační blokádu překonat buď osobními výjezdy studentů a známých osobností do krajských a okresních měst a do průmyslových podniků mimo Prahu, nebo prosazením pravdivých, režimu nepřijímajících zpráv do celostátních médií – deníků, rozhlasu a televize.

O účasti na dvouhodinové generální stávce a o jejím úspěchu rozhodovala celá řada faktorů, přičemž informovanost veřejnosti o měnící se situaci, zprostředkovaná československými médii, patřila k těm významným, ne-li nejdůležitějším. Lze namítnout, že česká a slovenská veřejnost mohla získávat informace i z jiných zdrojů, především z vysílání zahraničních rozhlasových stanic v českém a slovenském jazyce. Těm však chyběla výmluvnost obrazového svědectví, a navíc překládaly pohledy zvenčí, a nebyly tedy podloženy autoritou domácích informátorů, kteří sdíleli stejnou existenciální situaci jako jejich publikum.

Na úspěchu generální stávky v pondělí 27. listopadu měly značný podíl přímé přenosy Československé televize, a to především proto, že na otázku *who is in charge?* („kdo je u moci?“), kterou si kladl každý občan – s obavami, že by účastí na politicky motivované stávce mohl ohrozit svou budoucnost –, odpovídaly: „Už to není KSČ. Jestli se chceš připojit, nemusíš se bát – nastává doba svobody.“

Dojem z porážky, kterou představovala masová účast na generální stávce, se vedení KSČ snažilo v pondělí odpoledne zmírnit zprávou, v níž předsednictvo ÚV KSČ „ocenilo postoj občanů, kteří setrvali v době generální stávky na pracovištích anebo nedopustili zneužití stávky k protispoločenským akcím“. ²² Ovšem federální vláda vedená Ladislavem Adamcem správně pochopila signál, který obyvatelé vysílali vedení státu prostřednictvím generální stávky, takže od úterka 28. listopadu začala vyjednávat s Občanským fórem.

Kolik lidí či jaké procento zaměstnanců nebo podniků se stávky zúčastnilo, se víceméně odhaduje. Jedno je však jisté – účast byla nadpoloviční, takže opozice mohla průběh stávek považovat za své vítězství, přestože se ji neúčastníci všíchni. ²³ Podle ČTK, která cituje

22 OTÁHAL, Milan. SLÁDEK Zdeněk, ed. Deset pražských dnů. 17. – 27. listopad 1989: dokumentace. Praha: Academia, 1990, s. 533.

23 Podle Jiřího Suka šlo o „jednoznačné vyznění generální stávky – již dominovaly dva požadavky zřetelné hesly „konec vlády jedné strany“ a „svobodné volby“; viz SUK, Jiří. *Latvíním revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 47. V rozhovorech s historiky Alexandr Vondra tvrdí: „V pondělí se pak generální stávky zúčastnilo asi 10 milionů lidí“; viz OTÁHAL, M. SLÁDEK Z., ed. *Deset pražských dnů*, s. 667. Vondrovo tvrzení je však třeba brát s rezervou, neboť 10 milionů stávkujících by představovalo přinejmenším sto procentní účast tehdy zaměstnaných osob.

výsledky průzkumu Ústavu pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu (jedná se o pracoviště, které vykonávalo činnost i pro stranické orgány), přestala pracovat téměř polovina obyvatel. Manifestačně se ke stávce připojila další čtvrtina. Asi desetině občanů nebyla účast na stávce umožněna. Z vlastní vůle se nezapojila jen pětina pracujících. ²⁴

Dějiny neznají žádná kdyby, takže už nikdy nebudeme moci srovnat počet lidí, kteří by na místní úrovni našli odvahu vystoupit proti totalitnímu režimu, kdyby nebylo víkendových přímých přenosů Československé televize z masových demonstrací, s počtem lidí, kteří do generální stávky skutečně vstoupili. Nicméně z přímých i zprostředkovaných indicií ve vzpomínkách současníků, stejně jako z literatury a pramenů k danému tématu vyplývá, že média a jejich chování se na těchto událostech zásadně podílely. Pokud měla bezprostředně neovlivnila postoje a rozhodování jednotlivců i masy v listopadových dnech roku 1989, pak jejich výstupy byly přinejmenším indikátorem eroze centrální kontroly nad médii, kterou celá dlouhá léta vykonával aparát ÚV KSČ, což k veřejnosti vysílalo signál o slábnoucí moci vládnoucího režimu. A to signál, který nemohl nezanéchat stopu v myšlení české a slovenské veřejnosti.

24 Kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce*. Praha: ČTK, 1989, s. 18.

AUTOR - VIZE - MEZE - TELEVIZE

Edičně připravili Petr Kaňka, Václava Kofránková, Ingrid Mayerová a Martin Štoll.

Odborná redakce Václava Kofránková.

Jazyková redakce českých textů Markéta Hubová.

Jazyková redakce slovenských textů Veronika Matisová.

Jmenný rejstřík Kateřina Brožová, Adriana Semlová a Eva Síčová.

Seznam literatury Václava Kofránková a Martin Štoll.

Recenzovali doc. PhDr. Martin Ciel, Ph.D., Miloslav Kučera.

Návrh obálky a grafická úprava Jiří Pobříšlo.

Vydaly Česká televize, Praha, Ústav pro studium totalitních režimů
a Vysoká škola múzických umění v Bratislavě v roce 2015.

Odpovědná redaktorka Václava Kofránková.

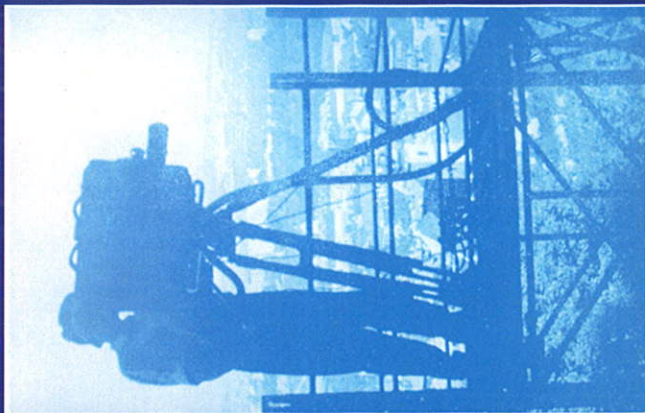
Vydání první.

ISBN 978-80-7404-176-1 (Česká televize, Praha)

ISBN 978-80-87912-36-2 (ÚSTR)

ISBN 978-80-89439-69-0 (VŠMU)

AUTOR • VIZE • MEZE • TELEVIZE

Petr Kaňka, Václava Kofránková, Ingrid Mayerová, Martin Štoll
a kolektiv autorů